

иерархии российской империи // Россия–Украина : история взаимоотношений. – М., 1997.

Valyantsin Mikhedzka. Ethno-Social contradictions in the society of Belarus at the turn of the XIX–XX centuries

In article highlights certain aspects ethnosocial contradictions in the society of Belarus at the turn of XIX–XX centuries, which were caused by the presence of stanavage the division of society, the disintegration of States under the influence of modernization processes and ethnoconfessional restrictive policy of the Russian Empire..

УДК 947(476)

С. В. МЯНЬЧЭНЯ

(Мінск, УА «Беларускі дзяржаўны аграрны тэхнічны ўніверсітэт»)

**ДЭПУТАТЫ ІІІ ДЗЯРЖАЎНАЙ ДУМЫ АД БЕЛАРУСКІХ
ГУБЕРНЯЎ І АБМЕРКАВАННЕ ПЫТАННЯ АБ МЕРАХ
ПА БАРАЦЬБЕ З П'ЯНСТВАМ (1907–1912 ГАДЫ)**

У артыкуле разглядаецца дзейнасць дэпутатаў ІІІ Дзяржаўнай Думы Расійскай імперыі ад Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай губерні ў складзе Камісіі аб мерах барацьбы з п'янствам (1907–1912 гг.), іх пазіцыя па пытаннях рэгулявання вытворчасці, продажу і спажывання алкагольных напояў.

Адметнай старонкай дзейнасці ІІІ Дзяржаўнай Думы Расійскай Імперыі стала стварэнне Камісіі аб мерах па барацьбе з п'янствам. Гэты крок не быў выпадковым. Пачынаючы з 1894 г. у Расійскай Імперыі паступова ўводзілася дзяржаўная «вінная» манаполія (на вытворчасць і продаж моцных спіртных напояў) і ствараліся камітэты папячыцельства аб народнай цвярозасці, губернскія – на чале з губернатарам, і павятовыя – з мясцовым прадвадзіцелям дваранства. Асноўная дзейнасць камітэтаў была накіравана на адмежаванне насельніцтва ад празмернага спажывання алкаголя [1, арк. 3]. За дзесяць год працы папячыцельства дасягнулі пэўных поспехаў у арганізацыі народных чайных, чытанняў, культурна-масавых мерапрыемстваў, але падзеі руска-японскай вайны і рэвалюцыі 1905-1907 гг. прымусілі ўрад істотна скараціць фінансаванне гэтых устаноў, што адбілася на іх эфектыўнасці і нават прывяло да

ліквідацыі некаторых павятовых камітэтаў, а прыбыткі ад продажу алкаголя працягвалі расці і да 1907-1908 гадоў дасягнулі 700 мільёнаў рублёў [2, с. 11]. Сярод прыхільнікаў цвярозасці сталі гучаць прапановы перайсці на дзяржаўным узроўні да поўнага ўстрымання ад алкаголя. Арэнай барацьбы за цвярозасць стала III Дзяржаўная Дума. У дадзеным артыкуле мы разгледзім пазіцыю пазіцыю дэпутатаў ад беларускіх губерній па антыалкагольнай палітыцы.

Ад Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай губерній ў III Дзяржаўную Думу было абрана 36 дэпутатаў, спіс якіх прыводзіцца ніжэй.

Табліца 1. Дэпутаты III Дзяржаўнай Думы ад беларускіх губерняў [3, с. 16–28, 73–79, 164–179].

Дэпутат	Губерня	Прыналежнасць да партыі ці фракцыі
Ваньковіч Станіслаў Аляксандравіч	Віленская	польска-літоўская група
Вераксін Аляксандр Сяргеевіч	Віленская	правы
Замыслоўскі Георгій Георгіевіч	Віленская	правы
Мацеевіч Станіслаў Гілярьевіч	Віленская	польска-літоўская група
Монтвілл Іосіф Станіслававіч	Віленская	польска-літоўская група
Свянціцкі Генрых Іпалітавіч	Віленская	польска-літоўская група
Цыунеліс Мацвей Ягоравіч	Віленская	польска-літоўская група
Амасёнак Васіль Георгіевіч	Віцебская	нацыяналіст
Доппельмайер Парфіры Гаўрылавіч	Віцебская	акцыбрыст
Еўрэінаў Мікалай Мікалаевіч	Віцебская	акцыбрыст
Ермалаеў Міхаіл Кандрацьевіч	Віцебская	нацыяналіст
Нікановіч Фёдар Іосіфавіч	Віцебская	правы
Сапуноў Аляксей Парфёнавіч	Віцебская	акцыбрыст
Біч Васіль Акімавіч	Гродзенская	прагрэсіст
Вайцюлік Ігнат Вікенцьевіч	Гродзенская	нацыяналіст
Гаўрылюк Улас Львовіч	Гродзенская	нацыяналіст
Есьман Уладзіслаў Казіміравіч	Гродзенская	польска-літоўская група

Кузмінскі Уладзімір Міхайлавіч	Гродзенская	нацыяналіст
Тычынін Васіль Канстанцінавіч	Гродзенская	нацыяналіст
Янушкевіч Барыс Сямёнавіч	Гродзенская	нацыяналіст
Ярмольчык Кіпрыян Трафімавіч	Мінская	нацыяналіст
Кучынскі Андрэй Фёдаравіч	Мінская	нацыяналіст
Мезенцеў Сяргей Мікалаевіч	Мінская	правы
Налівайка Андрэй Нікіціч	Мінская	беспартыйны
Паўловіч Іосіф Якаўлевіч	Мінская	нацыяналіст
Салаўевіч Стэфан Іосіфавіч	Мінская	нацыяналіст
Юрашкевіч Андрэй Данілавіч	Мінская	правы
Юркевіч Андрэй Іванавіч	Мінская	беспартыйны
Якубовіч Вячаслаў Андрэевіч	Мінская	нацыяналіст
Галынец Васіль Фёдаравіч	Магілёўская	беспартыйны
Гюббенет фон Мікалай Канстанцінавіч	Магілёўская	нацыяналіст
Ладамірскі Мікалай Мікалаевіч	Магілёўская	нацыяналіст
Епіскап Мітрафан Гомельскі	Магілёўская	правы
Сазановіч Іван Пятровіч	Магілёўская	правы
Тамашэвіч Кірыл Фаміч	Магілёўская	нацыяналіст
Шаўцоў Філіп Цімафеевіч	Магілёўская	прагрэсіст

Епіскап Мітрафан, дэпутаты Галынец, Якубовіч, Юрашкевіч, Салаўевіч, Кузьмінскі, Нікановіч, Вераксін былі прадстаўнікамі праваслаўнага духавенства, Мацеевіч – каталіцкага. Фон Гюббенет і Ладамірскі з’яўляліся прадвадзіцелямі дваранства ў Клімавіцкім і Гомельскім паветах і як следства адказвалі за правядзенне антыалкагольнай палітыкі на месцах. Лагічна было б меркаваць, што менавіта гэтыя асобы адзначацца найбольшай актыўнасцю ў справе барацьбы за цвярозасць.

У лік дэпутатаў Дзяржаўнай Думы трапіў адзін з ідэолагаў антыалкагольнага руху ў Расійскай імперыі Міхаіл Чэлышаў – гласны самарскай гарадской думы, дэпутат ад Самарскай губерні. І хоць першая яго прамова па пытанню народнай цвярозасці была сустрэта смехам, Чэлышаў развіў кіпучую дзейнасць сярод калег.

4 снежня 1907 г. пры абмеркаванні бюджэта на наступны год па ініцыятыве Чэлышава 65 дэпутатаў падпісалі заяву аб неабходнасці адмовы ад спагнання падаткаў праз спіртныя напоі, дзе адзначалася, што «дапушчэнне і заахвотчванне ў краіне вытворчасці і продажу

спіртных напояў – гарэлкі, віна і піва, і ўвоз іх з-за мяжы для спажывання насельніцтвам дзеля быццам бы дахода для дзяржаўнага казначэйства, не можа быць больш цяжкіма, бо гэта амаральна, спусташальна для дзяржавы і шкодна для здароўя насельніцтва... бо вядзе да выраджэння народа» [4, с. 33]. Сярод тых, хто падпісаў заяву былі епіскап Мітрафан Гомельскі, ксёндз касцёла св. Кацярыны у Вільна Станіслаў Мацеевіч, землеўласнік Слонімскага павета Уладзіслаў Есьман, настояцель сабора ў Слоніме Уладзімір Кузьмінскі і селянін Магілёўскай губерні Філіп Шаўцоў. Гэтая заява стала падставай для стварэння асобай думскай Камісіі аб мерах барацьбы з п'янствам, куды ўвайшло 22 дэпутата, у тым ліку селянін Свянцянскага павета Мацвей Цыгунеліс [4, с.37]. Старшынёй камісіі быў абраны епіскап Мітрафан, а яе ідэйным лідэрам стаў М. Чэльшаў. Камісія павінна была вызначыць асноўныя накірункі антыалкагольнай палітыкі дзяржавы і ўнесці папраўкі ў заканадаўства з мэтай адмовы ад палітыкі «п'янага бюджэта», калі дзяржава атрымлівала значны даход ад продажу алкагольных напояў і не жадала ад яго адмаўляцца. Дэпутаты камісіі выступалі з патрабаваннямі забароны алкаголя і распаўсюджвання антыалкагольнай прапаганды.

19 лютага 1908 г. члены Камісіі аб мерах барацьбы з п'янствам выступілі з дакладам «Па пытанню пажаданасці ажыццяўлення некаторых супрацьалкагольных мерапрыемстваў». Было прапанавана адмовіцца ад выдачы на флоце і ў арміі ніжэйшых чынам «законнай чаркі» гарэлкі. Трэба адзначыць, што ваеннае міністэрства ў тым жа годзе ўхваліла гэтую меру. Вызначалася таксама, што «выключна небяспечна прымаць на дзяржаўную службу асоб, што злоўжываюць моцнымі напоямі, у тыя ўстановы, якім даверана жыццё і здароўе насельніцтва, выхаванне маладога пакалення і рэлігійныя патрэбы насельніцтва» [4, с. 60]. Пад дадзеную фармуліроўку падыходзілі фактычна ўсе дзяржаўныя ўстановы, і прапанова не атрымала падтрымкі дэпутатаў.

Наступным крокам дзейнасці камісіі стала заява ад 4 красавіка 1908 г. аб засяроджванні месцаў продажу моцных напояў выключна ў гарадах. У заяве пазначалася, што п'янства сярод сялян не з'яўлялася традыцыйнай заганай і распаўсюдзілася ў апошнія гады, у тым ліку ў выніку павялічэння колькасці кропак продажу, што было следствам увядзення дзяржаўнай манаполіі. Разам з гэтым, п'янства на вёсцы ўкараняецца хутчэй у сувязі з адсутнасцю тут культурных устаноў. За ліквідацыю кропак продажу моцнага алкаголя ў сельскай мясцовасці выступілі 193 дэпутата, з іх 19 прадстаўлялі беларускія губерні. Падтрымалі заяву сялянскія дэпутаты Цыгулеліс, Амасёнак, Ермалаеў,

Вайцюлік, Ермольчык, Кучынскі, Юркевіч; прадстаўнікі духавенства епіскап Мітрафан, Мацеевіч, Вераксін, Нікановіч, Кузмінскі, Салаўевіч; выкладчык гімназій Мінска Іосіф Паўловіч, ляснічы Пружанскага павета Васіль Біч; сакратар Віцебскага статыстычнага камітэта Аляксей Сапуноў і інш. [4, с. 70-73]. Негледзячы на вялікую колькасць подпісаў праэкт не быў рэалізаваны.

Яшчэ адным важным пытаннем была практыка выдачы прэмій вінакурным заводчыкам дзеля падтрымкі прыватнай прамысловасці. Для дэпутатаў ад беларускіх губерняў яно мела асаблівае значэнне, бо менавіта заходнія губерні былі асноўнымі вытворцамі і ўнутранымі экспарцёрамі спірта. Так у 1904 г. у Маскоўскую губерню з Мінскай і Магілёўскай губерняў было ўвезена 2620000 вёдзер спірта, у той час як з астатніх 1600000 вёдер [4, с. 187]. 6 чэрвеня 1908 г. па ініцыятыве М. Чэльшава 105 дэпутатаў падпісаліся пад прапановай аб адмене прэмій вінакурным прамыслоўцам, якія не толькі не прыносяць карысці дзяржаве, але і садзейнічаюць зпаіванню народа. Актыўна падтрымалі прапанову сялянскія дэпутаты (Амасёнак, Ермалаеў, Вайцюлік, Ермольчык, Кучынскі, Юркевіч, Шаўцоў), за выказаліся таксама вышэй згаданыя Паўловіч і Сапуноў, а вось прадстаўнікі царквы на гэты раз асаблівага энтузіазма не праявілі (2 галасы – епіскап Мітрафан і святар Вераксін). Не пагадзіўся з прапановай аніводны прадстаўнік памешчыкаў Беларусі [4, с. 110-111].

Галоўнай працай Камісіі стала распароўка законапраэкта аб мерах барацьбы з п'янствам, які рэгуляваў продаж алкагольных напояў выклікаў шырокі рэзананс сярод дэпутатаў і яго абмеркаванне зацягнулася на 3 гады. 29 лістапада 1908 г. праэкт быў перададзены на абмеркаванне ў фінансавую камісію, а 18 сакавіка 1909 г. – у судовую камісію. Заклучэнні гэтых інстанцый былі дадзены толькі 17 снежня 1909 г. і 2 сакавіка 1910 г. адпаведна [4, с. 348]. Судовая і фінансавая камісіі палічылі законапраэкт занадта радыкальным, таму члены Камісіі аб мерах барацьбы з п'янствам вымушаны былі ісці на значныя саступкі. Канчатковы варыянт законапраэкта быў унесены на павестку дня на 13 снежня 1910 г., але, з-за невырашанасці папярэдніх пытанняў, слуханні адбыліся толькі 21-22 студзеня 1911 г. Пасля чаго пачаліся абмеркаванні, на якія запісалася 65 выступоўцаў, што сведчыла аб інтарэсе дэпутатаў да дадзенай праблемы. 31 студзеня 1911 г. пачалося паартыкулярнае абмеркаванне праэкта. Шмат з якіх прапаноў Камісіі аб мерах барацьбы з п'янствам былі адхілены большасцю галасоў, сярод іх : паступовае скарачэнне вырабу спірту і яго імпарту на 1/20 частку штогод; зніжэнне моцнасці гарэлкі з 40° да 20°; замена гарэлачнай этыкеткі – замест надпіса «казённае віно» і

гербавага арла прапаноўвалі этыкетку з надпісам «атрута» (існаваў і такі варыянт – «40% спірта, 30% сухотаў, 30% сіфіліса і 90% галоты» [4, с. 363]); выпрацоўка новай гарэлачнай тары, якая б дазваляла адкаркаваць бутэльку выключна ў хатніх умовах, каб знізіць вулічнае п'янства; ліквідацыя дамоў цярпімасці, як месцаў усялякай распусты; узмацненне адказнасці за кантрабанду спіртных напояў [4, с. 560].

Дакумент у выніку дапрацоўкі і абмеркавання атрымаў кампрамісны характар, але разам з гэтым выклікаў незадавальненне часткі дэпутатаў, як радыкальны, а сярод членаў камісіі – як малазначны. Епіскап Мітрафан лічыў, што кампрамісны варыянт закона не будзе мець аніякай карысці і будзе толькі перашкаджаць справе цвярозасці [2, с. 51]. Якія ж меры па барацьбе з п'янствам так непакоілі дэпутатаў і былі недастатковымі з пункту гледжання самой камісіі? Звернемся непасрэдна да дакумента.

У першую чаргу законапраэкт даваў магчымасць мясцовым сходам прымаць забараняючыя прыгаворы, згодна з якімі ў адзначанай мясцовасці зачыняліся ўсе месцы продажу моцных алкагольных напояў. Аднаўленне продажу было магчыма толькі на пастанове новага сходу. Пры абмеркаванні гэтага пытання на сходах правам голаса надзяляліся не толькі сельскія гаспадары (якія і былі асноўнымі спажывцамі алкаголя), але і іх жонкі і маці (якія больш за ўсіх цярпелі ад сыноў ды мужыкоў-п'яніц). Рашэнне прымалася па простае большасці галасоў, улічваючы толькі тых, хто з'явіўся на сход [2, с. 136-137].

Забараняўся продаж алкаголя ў тары меней 1/20 вядра (прыкладна 0,6 літра), што дазволіла б ліквідаваць продаж гарэлкі папулярнымі сярод п'яніц соткамі (1/100 вядра) і «мярзаўчыкамі» (1/200 вядра) і зрабіла б гарэлку меней даступнай [2, с. 140].

Забаранялася прадаваць моцныя спіртныя напоі пад час царкоўных хрысціянскіх свят, урачыстасцяў, звязаных з імператарскай сям'ёй (дні нараджэння імператара, імператрыцы і спадкаемца трона, гадавіна каранацыі), у дні ярмарак, мясцовых сходаў, разгляду судовых спраў у валасных судах, пад час прызыву навабранцаў і запасных [2, с. 138]. Продаж моцных напояў забараняўся таксама ва ўсіх дзяржаўных установах а таксама ў грамадскіх месцах і месцах народных гулянняў (тэатры, кінематограф, грамадскія сады, канцэрты і іншыя). У звычайныя дні продаж дазваляўся з 9 да 23 гадзін у гарадах і да 18 гадзін у сельскай мясцовасці.

У перадсвяточныя і суботнія дні продаж дазваляўся толькі да 2 гадзін дня. Уводзілася сістэма адказнасці за незаконны гандаль моцным алкаголем. За продаж за рэчы, прадукты, адпрацоўкі і ў лік доўга і прадавец і пакупнік падвяргаліся на першы раз – арышту да

аднаго месяца ці штрафу ад дзесяці да ста рублёў, на наступныя разы – арышту да трох месяцаў ці штрафу ад трыццаці да трохсот рублёў [2, с. 143]. Для арганізацыі продажу моцнага алкаголя прыватныя асобы павінны былі атрымаць патэнт ад дзяржавы. За безпатэнтны гандаль, а таксама за дастаўку і нават захоўванне моцных алкагольных напояў уводзіўся штраф [2, с. 144].

На апошнім паседжанні Думы 16 лістапада 1912 г. законапраэкт быў перададзены ў Дзяржаўны Савет, адтуль вернуты IV Думе, дзе заставаўся не зацверджаным да пачатку Першай сусветнай вайны, калі яго актуальнасць у сувязі з увядзеннем «сухога закона» адпала. У склад IV Думы лідары антыалкагольнай групы М. Чэлышаў і епіскап Мітрафан ужо не трапілі. У 1912 г. Мітрафана прызначылі епіскапам Мінскім і Тураўскім : гэту пасаду ён займае аж да свайго прызначэння ў Астрахань у 1916 годзе. У Мінску яго антыалкагольная дзейнасць працягваецца. Як ганаровы старшыня мінскага Свята-Мікалаеўскага народнага брацтва ён выступаў з лекцыямі ў будынку камерцыйнага вучылішча (яно знаходзілася непадалёк ад Віленскага вакзала, цяпер гэта тэрыторыя БДУ). Лекцыі карысталіся вялікай папулярнасцю сярод гараджан, а таксама сялян з навакольных вёсак, якія дзеля гэтага спецыяльна прыязджалі ў горад. Зала вучылішча нярэдка не магла прыняць усіх жадаючых. Гутаркі епіскапа Мітрафана былі заўсёды жывыя і эмацыянальныя, аднак пры гэтым ён добра арыентаваўся ў навуковым матэрыяле, лічыў, што алкагалізм можа быць пераможаны толькі сумеснымі намаганнямі царквы, навукі і закона [5, с. 78].

Дзейнасць Камісіі па мерах барацьбы з п'янствам стала яскравым момантам дзейнасці III Дзяржаўнай Думы. Члены камісіі агучылі праблему алкагалізацыі насельніцтва на дзяржаўным узроўні і зрабілі спробу вырашыць яе парламентскім шляхам. Епіскап Мітрафан і Міхаіл Чэлышаў, як лідары камісіі, атрымлівалі мноства лістоў з розных куткоў імперыі са словамі падзякі і скаргамі на парушэнні ў сферы продажу алкаголя. Нажаль, меры прапанаваныя камісіяй, якія дазволілі б рэальна абмежаваць продаж і спажыванне алкаголя, у большасці сваёй так і засталіся нерэалізаванымі. Праблема п'янства аб'яднала дэпутатаў розных палітычных сіл і рознага сацыяльнага паходжання. Найбольш актыўна ўключыліся ў працу прадстаўнікі духавенства, сялянства і інтэлігенцыі, у той час як чыноўнікі і дваранства, асобы, якія з'яўляліся праваднікамі дзяржаўнай палітыкі, засталіся ў баку ад працэса, не здолелі пераадолець свае меркантильныя інтарэсы (як у выпадку пытання аб адмене прэмій вытворцам спірта) і не ўспрымалі дадзенаю праблему ўсур'ёз.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд 2709. – Воп. 1. – Сп. 2
2. Митрофан. В борьбе за трезвость / Епископ Митрофан. – Минск : Мин. Православ. Свято-Николаев. нар. Братство, 1913.
3. Боиович, М. М. Члены Государственной Думы. Портреты и биографии / М. М. Боиович, – Москва, 1913.
4. Речи М. Д. Челышева, произнесённые в Третьей Государственной Думе о необходимости борьбы с пьянством и по другим вопросам / М. Д. Челышев. – Санкт-Петербург, 1912.
5. Мян'чэня, С. В. «Цвярозасць народа стане новай свабодай»: антыалкагольная дзейнасць епіскапа Мітрафана Гомельскага (Краснапольскага) / С. В. Мян'чэня // Беларуская думка. – 2015.- №2.

Sergey Menchenja. Deputies of the Third State Duma of the Belarusian provinces and discussion on measures to combat drunkenness (1907-1912).

The article discusses the activities of the deputies of the third State Duma of the Vilna, Vitebsk, Grodno, Minsk and Mogilev province in the Commission on measures to combat drunkenness (1907-1912), their position on the regulation of the production, sale and consumption of alcoholic beverages.

УДК 94:316.334.56(476):001.895 “19”

О. Г. ЯЩЕНКО

(Гомель, УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины»)

ВОСПРИЯТИЕ НОВАЦИЙ ГОРОЖАНАМИ БЕЛАРУСИ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье дана характеристика новаций в повседневной культуре городского населения Беларуси в начале XX века. Материалы о позитивном и негативном отношении к некоторым из них были использованы автором.

Начало XX века привнесло в бытовую культуру городского сообщества Европы множество новаций. Они затронули систему транспорта и связи, а также домостроительства, оборудование городской среды, устои домашнего уклада, материальные условия, сферу развлечений. Новые веяния коснулись разных параметров городского образа жизни – темпов и ритма деятельности горожан,